

Ilirac Ferdo Rusan

Martin MIHALDINEC

PODRAVSKI ILIRAC FERDO RUSAN (1810. – 1879.)

U povodu 130. obljetnice smrti

Prošlo je sto i trideset godina od smrti velikog domoljuba, pjesnika i podravskog Ilirca Ferde Rusanu.

Početak 19. st. Hrvatska se našla u teškom položaju - pritisnuta je dvama gospodarima – Austrijancima i Mađarima i podijeljena na provincije s različitom upravom, gospodarski i kulturno nerazvijena. Hrvatsko plemstvo, koje je imalo svu političku vlast, nije razumjelo to teško stanje i borilo se samo za vlastite interese. Stalni pritisci i pokušaji germanizacije i mađarizacije, pokrenuli su otpor mladih hrvatskih intelektualaca koji su se školovali u Grazu, Beču, Pragu i Pešti i bili upoznati s naprednim strujanjima u Europi o velikoj slavenskoj zajednici i sveslavenskom jedinstvu. Taj nacionalno-kulturni pokret poznat pod imenom Ilirski pokret ponajprije se borio za jezik i stvaranje nacionalne kulture. Na čelu pokreta se nalazio Ljudevit Gaj, a za njim cijela plejada pjesnika romantičara koji pjevaju zanosne ode, budnice i davorije posvećene narodnom jeziku i domovini. Tiskaju se *Novine Hrvatske* i književni prilog *Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska*, osnivaju Narodne čitaonice u kojima ne samo da buja kulturni život nego se raspravlja i o ekonomskim pitanjima. Pokret je ostvario mnogo: legalizirao je hrvatstvo kao nacionalnu kategoriju, nekoliko značajnih kulturnih institucija, postavljeni su temelji jedinstvenom jeziku i pravopisu.

Burne 1848. čitavu Europu potresaju revolucije. Hrvatski ban Josip Jelačić guši bunu u Beču i suzbija revoluciju Lajoša Košuta u Mađarskoj. Okončanjem tih revolucionarnih zbivanja sva prava i ustupke koje je uspio izboriti Hrvatski sabor ukinuo je Bachov apsolutizam s pojačanom germanizacijom i zabranom bilo kakvog nacionalnog i političkog djelovanja. Međutim, probuđenu nacionalnu svijest nisu mogli zaustaviti progoni. Česti neredi, demonstracije i seljački nemiri prisilili su mađarsku vladu da 1883. dovede u Hrvatsku na vlast mađarona Khuena Hedervarya s kojim započinje najcrnje razdoblje koje će potrajati punih dvadeset godina.

Ilirski pokret zahvatio je veće gradove i mjesta. Izuzetak je bilo Virje, najveće selo tadašnje Vojne krajine koje postaje žarište nacionalnog i kulturnog buđenja u tom dijelu Podravine zahvaljujući vatrenom ilircu Ferdi Rusanu. Doduše, iliri-

Šemovci, pogled sa generalskog brijega

Šemovci s početka 20. st.

zam se u Virju javlja malo kasnije, ali tragove koje je ostavio, nimalo ne umanjuje njegovo značenje jer su u to vrijeme udareni temelji kulturno-prosvjetnim ustanovama čije se nasljeđe održalo do danas.

O životu i radu narodnog pjesnika i poznatog rodoljuba najviše su pisali njegovi suvremenici: Stjepan Šašić Kirinski, Đuro Belošević, Đuro Deželić, Franjo Kuhač, Vjekoslav Novotny i August Šenoa. Poslije njegove smrti prikaz njegova života i rada napisao je Virovac, akademik Franjo Fancev. U novije vrijeme kraće prikaze o Ferdi Rusanu pisali su Miroslav Dolenc Dravski i Stjepan Krčmar. Najcjelovitiji i najobimniji prikaz napisala je prof. dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević u knjizi *Ferdo Rusan – Život i djelo*.

Ferdo Rusan rođen je 10. prosinca 1810. u Pavlin Kloštru, selu Đurđevačke krajiške pukovnije. Otac Franjo mu je bio c.kr. natporučnik iz Kalinovca koji se po povratku iz francusko-ruskog rata 1814. preselio u Podravske Sesvete odakle mu je bila supruga Tereza.

Osnovnu školu pohađao je u Kloštru. Po završetku osnovne škole stariji brat Franjo, nastavnik na Vojnoj akademiji u Bjelovaru, upisao je Ferdu u vojnu školu i omogućio mu udobniji život od mukotrpnog rada na poljoprivredi. Nastava se odvijala na njemačkom jeziku, a komunikacija na hrvatskom bila je zabranjena. To je kod Rusana budilo snažan otpor prema tuđinskom a ljubav prema materinskom jeziku.

Ogorčeno je Rusan pisao o tom periodu svoga školovanja: *“U kratko da kažem, sila nanesena od naših poglavara našem materinom jeziku probudi u meni toliku ogorčenost, da sam ju svagdje, gdje god sam mogao i znao, suzbijao. Mi se napokon dogovorimo tajno, (polaznici Vojne škole) da ćemo medju se razgovarati uzprkos svemu svojim jezikom, pa usudi li se tko izdati nas, da ćemo ga udruženi ljudski izlupati.”*

Virje s početka 20. st.

Po završetku školovanja kao kadet Varaždinsko-đurđevačke pukovnije premješten je u Zagreb u mađarsku pješačku pukovnicu. Ubrzo nakon toga, 1831. upućen je na talijansko bojište, ali se zbog slabog zdravlja nije našao u borbenim redovima, već je obavljao administrativne poslove. Slobodno vrijeme koristi kulturno se uzdižući. Budući da je pokazivao izuzetnu ljubav i nadarenost prema glazbi, bio je stalan gost kazališta u Parmi, Piacenci, Veroni i Bresciji. Uživao je ne samo kao nepopravljivi romantik, već je i učio što mu je dobro došlo u daljnjem životnom druženju s pjesmom.

Narušenog zdravlja vratio se iz Italije kući na oporavak, a nedugo nakon toga dobio je premještaj u Temišvar. Tu je ostao vrlo kratko, svega dva mjeseca, a nakon toga upućen je u Pečuh, grad u kojem je bio najsretniji tijekom svoga vojničkoga života. Naime, u Pečuhu je 1839. otvorena Ilirska čitaonica. Bilo je to kao naručeno za istinskog rodoljuba i velikog ilirca. Vrlo je brzo uočena njegova agilnost i požrtvovnost na širenju hrvatske riječi. Izabran je za predsjednika čitaonice, a u kazalištu, gdje su se izvodile predstave na njemačkom jeziku, izborio se u pazama za izvođenje pjesama na hrvatskom jeziku. Takav njegov angažman nije mogao ostati nezamijećen. Došao je na loš glas kao propagator hrvatskog jezika i kulture u mađarskom Pečuhu. Kako bi ga onemogućili u daljnjem radu, dobio je opet premještaj u Temišvar što ga je teško pogodilo.

Shrvan tugom i fizički je obolio zbog čega je zatražio prijevremeno umirovljenje. Dobio ga je 1842. i svoj mir potražio u rodnoj Podravini. Našao je utočište kod brata Franje, vojnog časnika, u Šemovcima. Čisti zrak bilogorskih brežuljaka, zdrava izvorska voda i mir doprinijeli su Rusanovom brzom ozdravljenju. Umirovljenje nije smirilo Rusanov nemiran duh, dapače, postaje vrlo aktivan i to je najplodonosniji period Rusanovog života. U tom periodu dolazi do izražaja nje-

govo stvaralaštvo na kulturnom, prosvjetnom, društvenom i privrednom planu. Svoju prvu pjesmu posvetio je rodnoj Podravini:

*Lepa moja rodna Podravina,
U koj rodi dosta kruha, vina,
I junakah na izbor vojakah,
Krasnoj Ladi sličnih devojakah.
Koje, kad govore,
Rumenie od zore.
Usne im se kruže,
Ko 'perce od ruže:
Tu mi serce gori,
Od radosti ori:
To je, to je, to je
Domorodno polje!*

Rusan je u to vrijeme prevodio talijanske pjesme na hrvatski jezik, a tek je na poticaj dobrog prijatelja, virovskog učitelja Franje Lugarića, počeo pisati i vlastite pjesme. Lugarić je u Rusanu otkrio pjesničku dušu koju je trebalo samo malo potaknuti na stvaralaštvo. Njegove su pjesme bile pjevne i on ih je svojim ugodnim glasom i otpjevao. Budući da nije imao muzičko obrazovanje i nije znao zapisati melodiju, u tome mu je pomagao Lugarić. Tada su nastale neke od Rusanovih najljepših pjesama: *Liepa moja, liepa moja rodna Podravina, Bojna trublja trubi sad, Domorodke o premile, Evo ljubo, Hajde druzi vuc'mo koplje* i druge.

Oduševljen je Šemovcima koji pozitivno utječu na njegovo pjesničko stvaranje. Zapisao je: *"To je upravo dalo povod i snagu tim pšmicam mojim, koje su odmah, kako bi jedna ili druga izpod pera izašla bila, s prli/padajućim joj napěvom oděvrna bila, što je na njihovo berzo po domovini razprostiranju mnogo doprinašalo. Ista banda pukovnie giurgjevačke primala je jedan napev za drugim, osobito za poputnice u svirke svoje, što se nadsviraču Sternotu i njegovoj rodoljubivoj pripravnosti pripisati ima."*

U Spomenici šemovačke škole je zapisano: *"Za vrijeme zapovjedništva Rusanova boravio je njegov brat Ferdo Rusan najljepše dane svoga života ovdje, pa tuj ga je i pjesnikinja vila ponajvema milovala. Bujnu mu pjesničku maštu znao razdragati krasan predjel i divna priroda, pa mu duša nadahnuta miljem domovine izpjeva i uglasbi mnogo pjesama, koje će Hrvat pjevati, dok bude ijednoga."*

Nikada nije znanstveno dokazano da Šemovci imaju izvor ljekovite vode, no Rusan je to tvrdio i doista ozdravio pijuci tu vodu. Najvjerojatnije je na njegovo zdravstveno pa i duševno stanje utjecao mir, pitomi pejzaži šemovačkih brežuljaka i vinogorja. Nakon stresne vojne discipline, očito mu je godio mir i spokojstvo koje je uživao u Podravini.

Međutim, Šemovci nisu mogli zadovoljiti njegove intelektualne i društvene potrebe. Ipak je to bila premala sredina da bi se razmahao njegov stvaralački duh. Najviše vremena je provodio u Virju ili na raznim putovanjima po Hrvatskoj. Kako bi na neki način poboljšao svoj standard, budući da mu je mirovina bila mala, brat Franjo ga je koristio za razne vojne usluge te u poslovima na izmjeri Drave.

Njegov vojni angažman još je jednom došao do izražaja burne 1848. kada je priskočio u pomoć banu Josipu Jelačiću. Formirane su jedinice ostarjelih krajišnika đurđevačke pukovnije kojima se pridružio i Ferdo Rusan kao poručnik. U bitci kod Legrada protjerali su Mađare preko Drave. Prevelik je bio naboj domoljublja da bi ostavio Rusana ravnodušnim kada je bilo u pitanju obrana domovine. I dok je Jelačić branio cara, Rusan je branio granicu Hrvatske. Po okončanju sukoba Rusan se sa svojom 5. đurđevačkom pukovnijom 30. siječnja 1849. vraća u Šemovce da bi ponovno bio angažiran kao upravitelj koprivničke bolnice gdje su bili liječeni ranjeni povratnici s fronta. Rusan je duboko razočaran nastalom situacijom, nadao se brzim reformama političkog i gospodarskog sustava, federalizaciji Monarhije i ukidanju Vojne krajine.

Tada je nastala jedna od najljepših Rusanovih pjesama *Tuga Krajišnika*.

*Tužno je biti graničar,
Jošter glete spava dete,
Ko u germu zec,
Već se grozi, vide bozi,
Stari grundgezec.*

*Bio starac, koza, jarac,
Vežban vojnik dost,
Priznat mora bez odpora
Slepu pokornost.
Il pri stolu, il napolju,
Il opaso mač;
Halb rechts, s peti, marš, na peti,
Mora njega nać.*

*On se svuda kano luda
Za tudj bori raj,
Ah! Kada će moj vojače,
Tomu biti kraj?*

Izvorište u Šemovcima

Međutim, Rusanov duh nije bilo lako slomiti. U tom mraku Bahova centralizma, on ne miruje. Dok se u Zagrebu gasi kazališni život, Rusan u Virju osniva dobrovoljačko kazalište u kojem će se predstave izvoditi na hrvatskom jeziku. Rusanova komedija *Tri mladoženje na jedan put ili Lažac u svoje vreme* izvedena je 30. lipnja 1850. godine. Problem kazališne družine bile su ženske uloge jer se nitko od ženskih osoba nije htio pridružiti glumcima. Ipak, prve među njima bile su: Terezija Rusan, supruga Ferdinog brata, Bara Lugarić, supruga učitelja Franje Lugarića i velikog Rusanovog prijatelja te tri *gospodične* iz Bjelovara. Zanimljivo je da su se prikazivali i komadi kajkavskih autora koje je Rusan prevodio na štokavsko narječje. Kazalište je djelovalo tri godine i izvelo 26 predstava koje su se održavale u drvenoj stražarnici, a kad je Bach poštrio cenzuru, Rusan je raspustio kazalište.

Rusan je 1853. bio u najboljim godinama i nakon razočarenja s kazalištem, okreće se praktičnijim i sigurnijim poslovima. Postaje prvi službeni domaći mjer-nik u Virju, inicira kupnju vatrogasne štrcaljke, koja je i nabavljena 1853. Zalaže se za razvoj svilarstva kao važne tekstilne grane koja bi mogla donijeti velike koristi stanovništvu Virja i okolice. Bolest dudova svilca 1855., ali i promijenjen način odijevanja, potpuno je ugasilo ono malo svilarstva koje je u našem kraju postojalo, a sam Rusan kasnije pokazuje veći interes za lan, vunu i čipku. Nakon napuštanja svilarstva 1859. godine Rusan je radio različite poslove. Virovci su cijenili njegovu pismenost pa su mu ponudili da se uključi u osnivanje Gospodarske bratovštine u Virju, a 1867. postaje njezin prvi predsjednik. Bratovština je znatno doprinijela unapređenju poljoprivrede i gospodarskom razvoju mjesta. Nabavljeno je zemljište za lozni i voćni rasadnik, izgrađena je staja za bikove ple-

Područna škola u Šemovcima, O. Š. F. V. Šignjara u Virju, u kojoj je živio Ferdo Rusan. To je bila “stacija” Vojne krajne. (Pročelje uredio ak. slikar Zdravko Tišljar)

menite pasmine i nabavljen stroj za čišćenje žita od kukolja.

Pored angažiranja na privrednom, Rusan je aktivan i na prosvjetiteljskom planu. U pjesmi *Zora sinu, noćca minu* škola mu je vrt koji valja plijeviti da rodi mirisno cvijeće, prosvjetu, a ne smetno žito. Zalagao se da učenicima daju za nagradu knjige o gospodarstvu, a propagirao je i materinji, hrvatski jezik u školama. U brojnim člancima *Narodnih novina* zalagao se za unapređenje škola. Nije zanemarujući i njegov doprinos na prikupljanju narodnog blaga – poslovice, narodnih izreka, pjesama i pripovijedaka. Očuvana je njegova zbirka *Pučkih i vojničkih pjesama iz Podravine*.

Ipak, najvažniji je njegov rad na pjesništvu. Rusanove pjesme i melodije godinama su privlačile pozornost etnomuzikologa Franje Kuhača koji je pobrojao 142 njegove pjesme, nekoliko igrokaza i preko 300 epigrama.

Zadnju pjesmu *Bila je to liepa ruža u zabitnom grmu* ispjevao je 7. veljače 1875. godine. Njegove su pjesme pjevane na priredbama u Zagrebu, Varaždinu, Beču, pa čak u Moskvi i Petrogradu. Pjesme *Brod nek čuti udarce* i *Nosim zdravu mišicu* pjevao je poznati hrvatski operni pjevač Albert Štriga. Pisao je pjesme za svaku priliku - budnice, davorije, godovnice, žalobnice, zdravice, čestitke, dobrodošlice, umjesnice, novomisnice, obodrice i poskočice. Iz svih pjesama proizlazi neizmjeran ljubav prema domovini, prema rodnoj Podravini što je u vrijeme ilirskog preporoda i apsolutizma bilo itekako važno. U školi i u vojsci Rusan se služio njemačkim pa mu je materinji jezik bio pomalo stran. Dosljedan je ilirac i trudi se pisati štokavskim narječjem i jekavskim govorom. Njegovo nastojanje da piše isključivo *narodnim* jezikom išlo je tako daleko da je izbjegavao njemačke, talijanske, mađarske pa čak i kajkavske riječi. Gradio je jezik u grafiju koji još nije

Spomen ploča Ferdi Rusanu na mjestu na kojem se nalazila kuća u kojoj je umro u Bjelovaru.

bila standardizirana, slušao lokalne govore i uočavao razlike između Novigrada, Virja i Đurđevca te bio svime pomalo zbunjen. Sve to mora se uzeti u obzir kod ocjenjivanja vrijednosti Rusanova opusa. Pjesme su mu bile stilski nedotjerane i siromašne, pisane pod utjecajem vojničkog jezika i službe, ali u ono vrijeme poticajne.

Rusan se 19. srpnja 1874. rastao s Virjem i preselio u Bjelovar. Za to je bilo nekoliko razloga. U zadnjih je nekoliko godina potpuno oglušio što mu je otežavalo kontakt s vanjskim svijetom, a u Virju više nije imao nikog od bližnje rodbine jer je brat Franjo s obitelji živio u Bjelovaru. Virje u ono vrijeme postaje sve veća provincija. Novigrad i Koprivnica pripali su Koprivničkoj županiji, a Virje i Đurđevac Bjelovarskoj. To je poremetilo ustroj koji je Rusan zagovarao smatrajući da ta tri mjesta imaju mnogo toga zajedničkog. Rusanov rastanak s Virjem bio je izuzetno težak i nabijen emocijama. Konačno, tu je proveo najljepše godine svoga života i stvaralačkog rada. Na oproštajnom sastanku od virovskih općinara održao je sljedeći govor:

Dragi Virovci! Ništa neima na ovom svijetu stalnoga osim jedine vječnosti, kad su nas već u hladan položili grob, sve je drugo svojoj promjeni, k svojoj sudbini i svomu koncu podvrženo, kao i bieli danak kad je suncu zašlo. Čovjek misli i obraža ali udes se čovjeka domisli i obrne; tako se ima evo i s mojim prebivanjem u meni oviljelom Virju, gdje sam mislio, da će mi i kosti trunuti.

Imade tomu do 25 godinah Virovci mili, od kako sam ja s vami i medju vami povoljne i nepovoljen, u miru bez svake svaje preživeo dneve.

Uztrpite se malo, da Vam u pamet pozovem naše prijašnje živovanje. Sjetimo se samo s kobne godine 1848., kad su Magjari, naperivši na nas sve svoje sile,

Spomenik Ferdi Rusanu u Virju

sve svoje stricke, hoteli da nas noćes nećeš pomagjare i pod svoj skuče jaram, kao što su to do sad pod svoje gospodarstvo skučili eno Slovake, Srbe, Rumunje i Sase, koliko tu bijaše potrke, koliko zabrinutja i uzrujanosti! O tom nam je još vas dogadjaj, ne samo u knjizi, nego i u pameti, koji smo u ono burno doba živili.

Ja sam si s mojimi vrlimi privrženici u onom vriemenu za rodoljubivu dužnos smatrao, svu brigu i svu pažnju onamo obratiti, da nam barem lažljivi proglasi, koliko moguće naš puk stranputicom nezavedu, što ih je nieki Magjarima Horvat kod Virovacas preko Drave razturavati običavao; proglase te zavedljive sam ja, dobiuši ih iz prve ruke, mjestnomu našem poglavarstvu odmah objavio i ne samo Tjelovo, uprav kad su misari iz crkve grnuli, ne samo sažgao, das propanu u vatri, nego da neprodru dalje, da naš puk bude na oprezu, da im ništa nevjeruje, da ih ništi i satire, kao buknuvušu kod susjeda vatru.

Ja sam uslied višjega naloga u početku toga ustanka s virovskimi momci 9. rujna iste godine najprije pohitio k molvarskomu prevozu, otkuda se već drugi dan obratimo prama Legradu. Da ne zaboravi i to. Na prevozu legradskom, dne 28. studenoga hotijahu Magjari pod silnim gruvanjem obostranih diljakah i kanonak i pod svojim vodjom Percelom prebroditi Dravu, nu loša im sreća biše. Naša ih sila kako valja

odbije od prevoza bez povratka, premda je naš položaj, glede zemljišta, kamo li gorji bio, nego njihov.

Kasnija toga događaja pomaknu se naša satnija pod mojim zapovjedništvom i preko Drave do Kotoribe, i preko Mure do Letinje, da vrši svoju prama neprijatelju dužnost, što ona rada i učini.

Predjimo sad na drugi dio naše prošlosti.

Ja sam nadalje, kao što se to znade, s pomoćju gosp. učitelja Lugarića i izabranih domorodaca god. 1851. u ondašnjoj staroj občinskoj kući, teško i mučno narodno dobrovoljno kazalište, tu plemenitu učionu i zabavionu, kako se dalo i moglo, na korist našoj narodnosti a na diku Virju u život priveo, koju u ostalom svi izobraženi narod već odavna visoko cijene i uzdržavaju. I zbilja za kratko vrijeme steče si taj naš mladljani zavod, na vašu veliku radost i bodrenje, svestranu dopadnost i priznanje; nu poslie trogodišnjeg bivanja moraše on žalibože, pošto se tu vojnička odeona (magazin monturski) imala smjestiti, za navjek prestati živiti.

Ja sam uslied odredbe mjestnoga poglavarstva a i vaše prošnje prediele: Malo i Veliko zimolezje, Ogorelo polje, Senjansku luku, Šinkovu gat, visočinu Kostanjic itd. medju vas kako to upisano bilo medju vas porazmjerio, mnoge diobe polag diobnih listovah namirio; nadalje mnoge nacрте i planove za vinograde, oranice i kućišta, kako komu od porabe bijahu, za vašu ali umjerenu plaću – o čemu ste već sad kako sudim osvjedočeni – izradjivao, gdje se može reći, da vam je i u tom na toliko sa mnom bilo pomoženo što ste doma imali mjernika.

Ja sam god. 1861. većinom glasovah izabran bio za poslanika u naš državni Sabor, nu doznaвши u Belovaru, što se tu hoće, da se tu sve sebi protivne želje izpuniti nedadu, zahvalih se na izboru; volio sam još za vrijeme ukloniti se neprilici i napađanju, koju bi me bilo od protivno misleće stranke, kao i moga nasljednika, pokojnoga g. Bosanca postiglo.

Ja sam mnogim u nuždi pavšim Virovcem i s posudbinom po mogućnosti pomogao i tu uz kamatu kako je sam hotio, premda sam se zadobavio neprilikah bez kojih bi već odavna u Belovaru mogao.

Ja sam napokon čast imao jedno vreme predsjednikom Gospodarskoga društva virovskoga biti, čega se još prije reda, poradi moje nesretne gluhote odreći moradoh, premda mi je vrlo žao, što se to društvo na veliku korist našega kukavnoga gospodarstva nikako i nikako podići ni razviti ne dade; manjka mu glavnic a i opet glavnic, uz glavnice sposobnih, razboritih, za stvar zauzetih i marljivih članovah, a vi ste meni obziruć se na moje kakve takve ovdje izbrojene zasluge ovu ulicu (kazuć s prstom) mojim imenom okrstiti dostojali, na čemu vam i ovdje liepa i velika hvala.

Nu sad gdje me evo starost i sa starostju skopčana nemoć i teška nevolja postignu, moram se s vami za navjeke razstati i oprostiti, da potražim medju svojom rodbinom onu polakšicu, koje ovdje za mene neima; jerbo svoj svojemu najmilije i najpovoljnije u nevolji ugadjati običaje.

Nadgrobní spomenik Ferdi Rusanu u Bjelovaru na groblju Sv. Ane

S tim ostanite s bogom Virovci mili. Meni će vjerujte mi i u Belovaru, kamo se spremam, mило biti, tako rekuć odlanuti, kad sam – ako mi dano bude – saznao, da vas dobre polaze godinice, da se u dobrom nahodite stanju, što vam od sve duše i srca želim. Sad zdravstvujte, bog i sreća s vami! Toliko sam imao da vam prije moga iz Virja odlazka, kao što u sebi osjećam, prozborim. Izručite napokon moj srdačni pozdrav i posljednji s bogom!

Usprkos bolesti, Rusan nije prekinuo kontakte s Virjem dopisujući se sa svojim prijateljima i kumovima iz Virja. Bio je duboko razočaran što je Virje gurnuto na marginu novim ustrojstvom županija po kojem je Đurđevac postalo kotarsko središte.

Ferdo Rusan umro je u Bjelovaru 2. svibnja 1879. g. i pokopan na bjelovarskom groblju Sv. Ane. Unatoč nevremenu, pokop je bio veličanstven. Nazočni su bili bjelovarski župan, Virovska kumpanija, duhovni pomoćnik iz Đurđevca Ignatije Klemenčić te učitelj Franjo Lugarić i Ivan Kuček. Pjevali su zborovi, a među njima i *Hrvatski pjevačko društvo Dvojnice* koje je 1873. osnovao u Bjelovaru.

Rusan je imao svoje svijetle trenutke, ali i trenutke kada su ga zaboravljali i zanemarivali. Njegove pjesme su često korištene u političke svrhe, prekrajane ili zatajene. Međutim, Ferdo Rusan je nesumnjivo svojim cjelokupnim radom uživao ugled i ostao jedna od najznačajnijih ličnosti Podravine 19. stoljeća.

Virovci su se željeli odužiti svom dobročinitelju. Već su 1879. potaknuli osnivanje Hrvatskog pjevačkog društva *Rusan*, a registraciju čekali 1884. Društvo se bavilo pjesmom, ali i njegovanjem Rusanove tradicije. Na inicijativu Franje Lugarića, velikog Rusanovog prijatelja, pokrenuta je akcija za podizanje spomenika.

Izgradio ga je zagrebački kipar Andrija Fuchs. Postavljen je u parku pokraj crkve, a svečano otkrivanje trebalo je biti 30. svibnja 1886. za koje su pripremljeni govori, pjesma i veselje, a o događaju je bila obaviještena cijela hrvatska javnost. Nažalost, bilo je to vrijeme diktature kada je svaki nagovještaj nacionalnog izaziva opritisk i zabrane pa je i zabranjena ova svečanost. Spomenik je otkriven samo polaganjem vijenca na podnožje.

Govor predsjednika Odbora za priređivanje otkrivanja spomenika Franje Lugarića između ostalog je sadržavao i ove misli:

Oh, divnog li zanosa, bujne li snage u Rusanovih davorijah! Koliko hrvatskih srdaca razdraganih Rusanovimi pjesmami uskipjelo za svetu stvar domovine, kolko junaka uskliknulo: Stante bure i oluje; kolko grla zaorilo: Slavlje ne zaori, kud se naša rieč govori: koliko ustna zapjevalo glasom molećim: Ah ne daj, nedaj da budem rob, ma se pred tobom otvorio grob. Tko da izbroji one budnice, tko da ispjeva sve pjesme, kojima je Ferdo Rusan obdario domovinu svoju?

Toga muža slavi domovina sva, njemu diže danas spomenik zahvalna Podravina, njega časti napose bielo Virje, jer je ovdje iz šemovačkog gaja odjeknula prva pjesma njegova "Liepa moja rodna Podravina", taj prvi pozdrav, kojim je pozdravio postojbinu svoju, jer se je ovdje dizao duh njegov u visine nebeske, jer se je iz Virja širila čarobna njegova pjesma od kraja na kraj domovine ove...

Slava Tebi, Ferdo Rusane! Ovaj spomenik, koji ti danas diže zahvalan narod usred ravne Podravine, neka u nas oživljuje ljubav za domovinu, neka nas kriepi i jača u neumornom radu za sreću i dobro naroda našega. On neka Hrvatskoj... Tvoje uzvišene rieči: Ljubi, ljubi narodnost, majci svojoj na radost, on neka u svakom Hrvatu usplamti srce i dušu žarom onim, kojim su sjali hrvatski uskrisitelji, da vazda bude spreman živiti i umrijeti, otačbino za tebe.

Trag koji je ostavio iza sebe Ferdo Rusan, veliki i istinski rodoljub, nije izbrisan ni poslije njegove smrti. Još dok je Ferdo Rusan bio živ, njegovim je imenom nazvana ulica u Virju, a škola je do početka Drugoga svjetskoga rata nosila naziv *Državna građanska škola Ferde Rusana*. Peroslav Ljubić je 1897. izdavao zabavni časopis koji je nosio naziv *Rusanova zviezda*.

I Bjelovar se, gdje je Ferdo Rusan proveo svoje posljednje godine života i gdje je sahranjen, ponosio i odužio velikom rodoljubu. Na kući u kojoj je živio nalazi se spomen-ploča, a i ulica nosi njegovo ime. Književni časopis što ga izdaje Matice hrvatska nosi Rusanovo ime.

BILJEŠKA O AUTORU

Martin Mihaldinec rođen je 11.07.1937. u Batinskama kraj Kalinovca. Taj mali zaselak od 50 kuća dao je književnika katoličke provincije Petra Grgeca, slikara Ivana Lackovića Croatu i kiparicu Ljubicu Matulec.

Osnovnu školu polazio je u Kalinovcu i Đurđevcu, a gimnaziju u Koprivnici. Pedagošku akademiju završio je u Čakovcu. U prosvjeti se zadržao vrlo kratko radeći u osnovnoj školi u Virju i Ždali. Radni vijek proveo je na rukovodećim mjestima. Radio je u Narodnom sveučilištu u Đurđevcu, bio urednik *Đurđevačkog vjesnika*, direktor SIZ-a za lokalne ceste, *Croatia* osiguranja i *Voće* produkta u Virju.

Suradnik je brojnih književnih časopisa i novina u kojima se javlja svojim reportažama i književnim priložima. Do sada su mu objavljene knjige *Sveci i klapci*, *Atlas biljnog i životinjskog svijeta Hrvatske* i *Drveni konjić*.

Autor je scenarija prve Legende o picokima koja se već 40 godina izvodi u Đurđevcu. Povodom proslave 100. obljetnice Hrvatskog pjevačkog društva *Rusan* u Virju napisao je knjižicu *Hrvatsko pjevačko društvo Rusan Virje (1884.-1984.)*.

LITERATURA:

Prof. dr. sc. Mira Kolar Dimitrijević, *Ferdo Rusan, život i djelo*, Merdijani, Samobor, 2004.

Stjepan Krčmar, *Ferdo Rusan*, zbornik Virje na razmeđu stoljeća, Prosvjeta, Bjelovar, 1984.

Franjo Ksaver Kuhač, *Ilirski glazbenici – prilozi za povijest hrvatskog preporoda*, Zagreb, 1893.

Martin Mihaldinec, *Hrvatsko pjevačko društvo Rusan Virje*, Varaždin, 1984.